

Инж. Бранко Гардашевић,

Завод за унапређивање пољопривреде — Титоград

Економски значај овчарства у Црној Гори и неки актуелни проблеми овчарске производње у данашњим условима

1. У В О Д

У основним смјерницама развоја сточарске производње у текућем планском периоду од 1964—1970. године посебно је наглашено питање овчарске производње у Југославији. Наиме, овчарству се придаје велики значај у производњи, прије свега меса и вуне. Такође су истакнути проблеми који прате овчарство у Југославији, углавном економске природе.

Овчарство је у Црној Гори, у односу на земљишне капацитете и број становника, далеко изнад југословенског просјека. Адекватно томе, оно и у приходима од сточарства у Црној Гори учествује око 35%, а у Југославији око 12%. При таквом удјелу овчарства у приходима од сточарства у Црној Гори, и његов је значај за ово подручје много већи. Пољопривредни капацитети који су намијењени овој производњи добрим дијелом се не би могли искоришћавати преко других врста стоке, тако да овчарство представља саставни дио система експлоатације земљишта, нарочито у брдско-планинском дијелу Републике.

Природни и економски услови у нас дају овој производњи донекле природни карактер, што се нарочито огледа у неиздиференцираном систему овчарења са правцем месо — млијеко — вуна. Поред тога, значајан је удио овчарства у вриједности промета сточарских производа и новчаних прихода индивидуалних домаћинстава. С обзиром на структуру искоришћавања земљишта, неједнаке природне и економске услове за развој овчарства и реализацију овчарских производа, уситњеност стада и ниску продуктивност грла, проблеми су овчарства у Црној Гори разно-

врсни. У намјери да учинимо извјестан допринос у оцјени важности овчарства у Црној Гори, укажемо на битне разлоге заосталости ове гране сточарства, дали смо овај кратак осврт на стање овчарства са становишта зоотехнике и економике. Подаци којима располажемо нијесу довољно аналитични да би илустровали право стање, али смо због тога настојали да, гдје је то могуће, дамо одговарајућа поређења са ранијим стањем, другим пранама сточарства, постигнутим резултатима у сличним условима, капацитетима на које се ослања ова грана сточарств и др. Из истих разлога наводимо и неке основне податке о удјелу појединих грана у укупном приходу од пољопривреде.

2. Услови привређивања и структура прихода од пољопривредне производње

По природним и економским условима, Црна Гора се, у цјелини узевши, у много чему разликује од других подручја Југославије. У укупним пољопривредним површинама мали је удио ораница, док је учешће природних ливада и пашњака веома високо. Тако, у појединим општинама планинског подручја, на природне травњаке долази чак и преко 95% укупних пољопривредних површина. Карактеристична је и уситњеност пољопривредних површина по микрорејонима и газдинствима, што отежава примјену механизоване обраде и других савремених агротехничких мјера. Ово се нарочито односи на приватни сектор који посједује 95,6% обрадивих површина.

Размјештај потрошачких центара и развијеност саобраћаја и осталих грана привреде неравномјерни су по ужим рејонима, па и то има утицај на обим, специјализацију и степен интензификације пољопривреде по рејонима. У вези са овим, и услови и могућности за реализацију пољопривредних производа веома се разликују од једног до другог ужег подручја.

Структура прихода од пољопривредне производње дата је по пранама за 1963. и 1964. годину. Вриједност производње прегледно се приказује у табели 1, и то у релативним бројкама ради јаснијег поређења.

Структура прихода од пољопривреде

Табела 1.

Сектор власн.	1963.				1964.			
	Пољопривреда	Биљна производња	Сточарство	Домаћа прерада	Пољопривреда	Биљна производња	Сточарство	Домаћа прерада
Приватни	100,00	52,75	41,25	6,00	100,00	53,05	40,83	6,12
Друштвени	100,00	64,79	29,31	5,90	100,00	68,35	26,81	4,84
Укупно	100,00	53,34	40,67	5,99	100,00	53,91	40,04	6,05

На први поглед стиче се утисак да биљна производња чини највећи дио прихода од пољопривреде у Црној Гори. Међутим, преко 35% прихода биљне производње отпада на ливадарство и крмно биље на ораницама, а то се углавном реализује преко сточарства. Знатан дио тих прихода, с обзиром на развијеност рељефа и ограничену комуникативност, остао би неискоришћен ако се не би реализовао преко сточарства. Поред тога, преко сточарства се искоришћавају узредни производи у производњи жита, индустријског биља, повртног биља и прераде пољопривредних производа. Према томе, сточарство учествује у приходима од пољопривреде око 40% и омогућује успјешну реализацију близу 40% вриједности биљне производње. У прилог предњих навода иде и податак да 63,1% новчаних прихода од пољопривреде индивидуалних газдинстава у Црној Гори потиче из сточарства. Интересантно је да у структури прихода од пољопривреде приватног и друштвеног сектора нема велике разлике, што је и разумљиво, с обзиром на знатан удио екстензивних површина у друштвеном сектору (пашњаци, утрине и сл.) и низак степен специјализације производње на нашим пољопривредним добрима и економијама.

Наведени подаци о удјелу сточарске производње у приходима од пољопривреде, не узимајући у обзир узредне производе сточарства (вриједност рада запрежних и товарних грла, стајњак и сл.) недвосмислено указују на врло велики значај ове гране пољопривреде за нашу републику. Кад се има у виду разноврсност и континуиран прилив производа сточарства цијеле године (што је од посебног значаја за пословну активност произвођачких газдинстава) и релативно висока робност ове производње, онда се јасно види да је оно најважнија грана пољопривреде у Црној Гори.

Приходи од сточарства у Црној Гори по гранама за последње двије године приказани су у релативним износима у табели 2.

Структура прихода од сточарске производње

Табела 2.

Г р а н а	Г о д и н а	
	1963.	1964.
Сточарство	100,00	100,00
Говедарство	45,03	44,40
Овчарство	35,25	32,38
Свињарство	12,12	15,04
Живинарство	6,71	7,33
Пчеларство	0,89	0,85

Друштвени сектор у приходима од сточарства је учествовао свега 3,5% у 1963. и 3,76 у 1964. години.

Учешће појединих грана сточарства у укупној производњи меса у Црној Гори било је (у %):

	1963.	1964.
Говедарство	39,23	39,52
Овчарство	40,99	35,83
Свињарство	17,56	21,68
Живинарство	2,22	2,97
Свега :	100,00	100,00
а у производњи млијека у %		
Говедарство	77,86	77,31
Овчарство	22,13	22,69
	100,00	100,00

Структура пољопривредне производње, посебно сточарства, међусобна зависност грана пољопривреде и врло велико учешће приватног сектора у приходима од сточарства указују на сложеност проблема унапређивања сточарства и на потребу за јасном оријентацијом у производњи и реализацији сточарских производа у складу са конкретним условима за развој појединих грана сточарства. Поред тога, осврт на једну грану пољопривреде или сточарства непотпун је ако не пружа представу о мјесту и улози те гране у пољопривреди као цјелини, њеној повезаности са другим гранама и капацитетима на које се ослања.

3. Стање овчарства и услови за његов развој

Овчарство, као и друге гране сточарства, јавља се у свим нијансама интензитета, што зависи од услова држања и смјера производње. Оно у Црној Гори базира углавном на брдским и планинским ливадама и пашњацима, а дијелом на типично карским предјелима са оскудном вегетацијом. Висок удио травних површина у укупним пољопривредним површинама у Црној Гори (87%) а унутар ових знатно учешће тзв. овчијих пашњака упућује на констатацију да је овчарство „на своме терену“ и да представља интегрални дио система искоришћавања земљишта у нашим брдским и планинским рејонима. Према томе, смањивање броја оваца у нашим условима представља напуштање привредних капацитета који се на други начин не могу искоришћавати а не, као у неким земљама или крајевима, прелазак на интензивнији начин експлоатације земљишта. Несклад између крмних површина за зимску исхрану и капацитета пашњака један је од битних фактора који утиче на бројно стање оваца у Црној Гори. То се испољава кроз нагло смањивање броја оваца последице неродних година, кад су приноси на ливадама и пашњацима лоши.

а) Бројно стање и динамика овчарства

Будући да овчарство код нас базира претежно на природним травним површинама, број оваца је, поред осталог, у великој мјери зависан од приноса на поменути површинама. Кретање броја оваца за последњих десет година прегледно се приказује у табели 3.

Динамика кретања броја оваца у периоду од 1956—1965.

Табела 3.

Година	Број оваца у 000 грла	Индекс динамике
1956.	585	104,65
1957.	612	104,61
1958.	534	87,25
1959.	600	110,35
1960.	640	108,66
1961.	609	95,16
1962.	612	100,49
1963.	538	87,90
1964.	540	100,37
1965.	553	102,40

У приказаном прегледу бројног стања оваца обрачунати су индекси динамике са промјенљивом базом у намјери да се лакше уоче промјене бројног стања по годинама. Како се из приложеног види, временска серија података о броју оваца за посљедњих десет година показује нам да је број оваца испод стварних могућности у односу на природне и друге услове који погодују развоју овчарства и да не постоји дређене законитости у варирању бројног стања по годинама. Изузетак донекле чини 1958. и 1963. година, што је у највећој мјери посљедица изузетно слабог рода сијена у 1957. и 1962. години. Варирање бројног стања у осталим годинама проузроковано је низом фактора па, према томе, број оваца у одређеној години представља резултативно обиљежје, док су факторијална обиљежја која доводимо у везу с бројним стањем: приноси на ливадама и пашњацима, услови реализације овчарских производа, угинућа и др. Међутим, јачину утицаја појединих фактора није увијек могуће одредити, јер се већина њих, па и оних најважнијих, често констатује атрибутивно. Ипак сматрамо да стање овчарства и услове за његов развој можемо разматрати једино кроз анализу свих фактора који утичу на ову производњу.

Иако је број оваца у Црној Гори испод могућности које овчарству пружају природни и други услови, заступљеност оваца у односу на број становника, обрадиве површине и оранице, стоји изнад југословенског просјека. То се види из следећег упоредног прегледа:

Број оваца	СРЦГ	СФРЈ
— на 100 становника	129	58,3
— на 100 ha обрадивих површина	99	72,3
— на 100 ha ораничних површина	860	158,9

Пошто су услови за развој овчарства у Црној Гори врло разноврсни, дајемо преглед броја оваца по општинама, секторима власништва и рејонима према стању на почетку 1964. године.

Преглед броја оваца по општинама и подручјима

Табела 4.

	Укупан бр. оваца	укупног броја	Бр. гла Друшт. сектор	Призн. сектор	Бр. гла %	
Црна Гора — укупно	540,258	100,00	7.895	1,46	532,363	98,54
Бјелопољска	50,290	9,30	722	1,43	49,656	98,57
Иванградска	41,466	7,33	703	1,69	40,763	98,31
Колашинска	25,437	4,70	—	—	25,437	100,00
Мојковачка	13,442	2,48	—	—	13,442	100,00
Никшићка	75,791	14,02	108	0,14	75,683	99,86
Плавска	24,911	4,61	641	2,57	24,270	97,43
Плужинска	30,855	5,71	1.745	5,65	29,110	94,35
Пљеваљска	81,817	15,14	1.000	1,22	80,817	98,78
Рожајска	17,027	3,15	852	5,00	16,175	95,00
Шавничка	19,993	3,70	818	4,09	19,175	95,91
Жабљачка	16,863	3,12	542	3,22	16,321	96,78
Планин. рејон						
Укупно	397,892	73,26	7,131	1,79	390,761	98,21
Барска	27,647	5,09	—	—	27,647	100,00
Будванска	2,578	0,47	—	—	2,578	100,00
Цетињска	15,632	2,89	—	—	15,632	100,00
Даниловградска	12,112	2,24	204	1,68	11,908	98,32
Херцеговска	3,992	0,73	—	—	3,992	100,00
Которска	5,298	0,98	—	—	5,298	100,00
Тиватска	454	0,84	—	—	454	100,00
Титоградска	57,050	10,25	135	0,23	56,915	99,77
Улцињска	17,603	3,25	425	2,41	17,178	97,59

Како видимо из података, око 75% оваца у Црној Гори налази се у планинском рејону. Пашњаци ових општина, као главне крмне површине за овце, налазе се изнад 600 m надморске висине. На њима се у сезони испаше налази знатан број оваца из медитеранског рејона. Око 25% оваца је на типично карстним предјелима, гдје су врло оскудно храњене, нарочито зими. Даље, из предње табеле се види да је врло мали број оваца у друштвеном сектору (свега 1,46%). Напомињемо да је број оваца на друштвеном сектору раније био знатно већи, јер је само 1962. године опао за 80%.

Бројно стање оваца приказано за више година не пружа нам суштинску представу о овчарству. Наиме, попис стоке од рата наовамо врши се 15. јануара сваке године. У току године се дешавају одређене промјене у броју оваца, које морамо имати у виду ако желимо стећи потпунију представу о овој производњи. Ево како изгледа индекс броја оваца у току године по мјесецима, ако јануар узмемо као основу за поређење, јер се у њему врши попис и представља мјесец са најмањим бројем стоке.

Мјесеци	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Индекс:	100	105	124	141	140	131	127	123	118	113	111	105

Кретање бројног стања оваца у току године важно је при анализи искоришћавања пашњака, јер се ови користе у мјесецима кад је број грла већи у односу на статистичке податке око 20—40%. Запостављајући ту околност, долазимо до закључка да су овчији пашњаци мање оптерећени.

б) Расни састав и производна својства оваца

Изузимајући запат мерино-виртембершких оваца у Станици за сточарство у Жабљаку и незнатан број крижанаца на друштвеном сектору, наше овчарство је заступљено домаћом овцом праменком, мале тјелесне тежине и ниских производних својстава. Од сојева праменке су заступљени: језеро-пивски, васојевићка руда и зетска жуја. У дијелу Републике према Метохији има нешто бардоке и то мањи број грла у запатима домаће овце. Мјестимично је распрострањена и сјеничко-пештерска овца. Практично, данас су врло ријетка чиста стада ма којег од сојева праменке, чак ни оних чији је постанак везан за поједине рејоне Републике.

Производна својства наших сојева оваца добрим дијелом су ограничена условима држања. Систематском селекцијом чистих запата у правцу производње млијека и меса, побољшањем његе и исхране, могу се постићи знатно бољи резултати. На то указују нека истраживања гдје се наводе широке границе варирања, нпр. у производњи млијека. Према неким подацима језеро-пивска овца даје 114,20 литара млијека по грлу за лактацију, варирајући од 87—148 литара. При контроли знатно већег броја грла (50 — 199) са друштвеног и приватног сектора за 5 година добивени су сљедећи подаци о просјечној млијечности ове овце (у kg):

Година	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.
Друштвени сектор	85,22	88,86	74,92	70,18	77,22
Приватни сектор	—	—	75,41	88,47	80,80

Млијечност по грлу варира од минимум 29,34 (1957. год. приватни сектор) до максимум 141,20 (1957. друштвени сектор). Према нашим испитивањима, просјечна млијечност језеро-пивске овце ($n = 71$) била је 1963. године 103,76 kg са 5,17% масти у лактацији од просјечно 175 дана. Индивидуалне варијације кретале су се од 47,76 до 154,58 kg. У 1964. години просјечна млијечност у истом стаду од 70 грла изашла је за лактацију од 181 дан просјечно 107,81 kg са 4,84%.

Васојевићка руда даје у музном периоду (без млијека које јагње посиса) просјечно 37,82 литра млијека (8) или око 15% мање од језеро-пивске овце у периоду муже (6).

Знатне варијације постоје и у осталим производним својствима између сојева и унутарњих, а нарочито у тјелесној тежини, што зависи од кондиције грла и услова држања. На при-

мјер, тјелесна тежина језеро-пивске овце варира од 34—64 kg (зависно од старости грла и ксидиције при мјерењу, вассјевићке руде 34—48 а зетске жује 21 — 39 kg. Принос вуне такође варира од 0,70 — 2,50 kg (просјечно 1,17), у зависности од соја, старости, пола, величине грла и услова држања. Вуна је С D и Е — квалитета.

Било да се ради о узгоју домаће свце у чистој крви било да се путем укрштања са неком продуктивнијом расом желе направити њена производна својства, селекција домаћих оваца у одређеном одгајивачком правцу може дати добре резултате и то рачунајући само евидентиране производне особине, мада има запата са бољим производним особинама од наведених просјека.

ц) Структура прихода од овчарства

У Црној Гори свце служе за производњу меса, млијека и вуне. Удио тих производа у приходима од овчарства, према подацима за 1963. и 1964. годину, изгледа овако:

Табела 5.

Преглед структуре прихода по врстама и секторима власништва
Врста производа

	Вриједност у процентима					
	1963.			1964.		
	Сектор			Сектор		
	Прив.	Друшт.	Укуп.	Прив.	Друшт.	Укуп.
Овчарство — укуп.	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Прираст живе мј.	59,37	55,73	59,29	56,75	55,85	56,73
Млијеко	19,37	17,88	19,33	20,75	18,61	20,92
Вуна	21,26	25,39	21,38	22,27	25,54	22,35

У укупној производњи у овчарству друштвени сектор учествује 2,42% у 1963, а 2,28% у 1964. години. Од укупне производње вуне, на друштвеном сектору се производило 1963. 2,66% а у 1964. години 2,60%. Производња млијека, такође на друштвеном сектору, била је 1963. године 2,02%, а наредне године 2,24% укупне производње.

Структура производње према врстама производа, како се види, карактеристична је за неиздеференцирани систем овчарења, и то на оба сектора. Посебно желимо нагласити удио појединих производа овчарства (меса, млијека, вуне) у вриједности производње. На то, при истој количини производа, има утицај квалитет производа и цијена на тржишту. О томе ће бити више ријечи у оквиру анализа услова за развој овчарства. Интересантан је релативно висок удио прихода од млијека у нашем овчарству, и поред тога што је при обрачуњу узето у обзир само мли-

јеко које се музе, а то износи око 30% укупне производње млијека у Црној Гори. Производња овчјег млијека у свијету износи, међутим, само нешто око 2% укупне производње млијека. Од тога отпада на Европу око 1/3, и то углавном на Балканско полуострво. Наша земља се налази у подручју најјаче производње овчјег млијека, тако да се код нас на сваких 9 литара крављег произведе 1 л овчјег, док се у читавом свијету на 1 л овчјег производа 54 л крављег млијека. Значи, у Југославији се производи око 6 пута више овчјег млијека у односу на кравље у поређењу са истом производњом у свијету. У Црној Гори је производња овчјег млијека релативно три пута већа него у Југославији, јер се оvdје на 1 л овчјег произведу само 3 л крављег млијека. Према томе, овчје млијеко представља у Црној Гори важну ставку у приходима од сточарства.

Производња овчјег месо у Црној Гори чини око 60% прихода овчарства, ако се рачуна кроз вриједност укупног прираста живе мјере. Већ је речено да та производња чини близу 40% укупне производње месо у Црној Гори. Поред тога што представља више од половине вриједности свих прихода од овчарства, овчје месо је и главни робни производ овчарства. Остали овчарски производи, као што су млијеко, мљечни производи и вуна, због неорганизоване откупне мреже, неразвијености саобраћаја и других услова, добрим дијелом се троше у домаћинству, те као робни производ немају снај значај који има месо. Реализација месо је, иако не увијек, повољна, много сигурнија. Транспорт је, чак и на веће удаљености, могућ. Евентуално одлагање продаје у случају да има сточне хране не доводи у ризик ову производњу, те се практично претежан дио новчаних прихода одгајивача оваца убира продајом јагњади, излучених оваца и овнова. Око 50% вриједности откупљеног месо потиче из овчарства. С обзиром на редовно вишку цијену овчијем и јагњећем месо у односу на његове друге врсте, тај удио је у природним показатељима још већи.

Од укупне количине откупљеног месо из овчарства око 70% отпада на јагњеће а 30% на месо осталих категорија оваца. То указује на чињеницу да је производња јагњећег месо у нашим условима од посебног значаја, тим прије што је производни процес кратак и углавном се заснива на паши као најјефтинијем извору сточне хране. Томе у прилог иде и предиспозиција младих прла за брз пораст. Избором погодних технолошких поступака и рјешења (раса, тип, вријеме јагњења, начин прихрањивања, ефикасна здравствена заштита и правовремена реализација) ова производња у нашим условима може дати врло добре економске резултате.

Вуна у приходима од овчарства у Црној Гори учествује око 20%. Посебно је питање цијене вуни у промету. То је једно од акутних питања овчарства у Југославији. Истина, квалитет вуне наших домаћих оваца не одговара свим потребама текстилне ин-

дустије, али код несхватљиво ниских цијена произвођачи је не износе на тржиште. Према подацима о производњи вуне у 1963. години, у Црној Гори је произведено 548 тона а откупљено 97,1 тона или свега 17,71% од произведене вуне.

Захват учињен да би се побољшала производња вуне, познат под називом меринизација, на бази укрштања домаћих оваца и мерино овнова, у Црној Гори је остао на нивоу покушаја. Циљ је био да се добије овца која ће давати просјечно око 2,5 kg вуне средње финоће (25 — 26 микрона). Од укупно 9 259 грла приплодних мерино оваца и овнова, колико је увезено у Југославију, у Црну Гору је дошло 495 комада. Меринизација на ширем плану (не узимајући у обзир експерименте) у Црној Гори је почела 1958. године кад је осјемењено 20 000 плоткиња, 1959. године 22 000 а 1960. свега 11 000 плоткиња. Претежан број осјемењених оваца био је са приватног сектора. Није вршен избор грла за ову сврху, него су чак, у неповјерењу према тзв. вјештачком осјемењавању, на пунктове довођена лошгија грла. Упоредо са осјемењавањем нијесу обезбијеђени остали услови од којих зависи резултат ове мјере. Познато је да у зоотехници постанак расе путем укрштања и консолидација производних својстава у одговарајућем циљу траје више десетина година и да се, упоредо са укрштањем, рјешава низ питања од којих зависи резултат ове мјере. Разумљиво да овакав једнократан захват, сведен на осјемењавање плоткиња без избора и контроле производних својстава родитељских парова и добивеног потомства, није могао дати позитивне резултате. Меринизација је имала карактер акције иако је познато да оваква мјера, за успјешан исход, захтијева двугодишњи систематски рад. Престало је финансирање овог захвата а изостао је и низ пратећих мјера (управних, ветеринарско-санитарних, економских и зоотехничких) које су биле потребне за успјешно рјешење овог питања. Илустрације ради напомињемо да се у Бугарској осјемени годишње по 4,5 милиона оваца бесплатно, а успјех у унапређивању овчарске производње код њих видан је, посебно у побољшавању производње вуне и меса.

д) Услови за развој овчарства у Црној Гори

Ради јасније представе о положају овчарства, услове за његов развој подијелили бисмо на: природне, општепривредне и организационо-економске.

Природни услови. Око 3/4 оваца у нашој Републици налази се у брдским и планинским рејонима, гдје су услови за овчарство бољи него за неку другу грану сточарства. Из тих разлога је та чињеница често наглашавана као да су ти услови стварно повољни. Међутим, при томе се заборавља да за интензивно и крупно овчарство треба, као и за друге гране сточарства, читав склоп елемената од којих у нашим условима многи недостају. За

наша овчарска подручја карактеристична је оштра континентална клима, дуге зиме и дубок снијежни покривач, неповољан распоред падавина, појава раних јесењих и касних прољећних мразева, велике разлике у дневним и ноћним температурама и као резултат таквих услова, кратка вегетација. Све то ограничава број биљних култура за крмну базу и намеће извјесне тешкоће у искористивању средстава за рад и радне снаге у пољопривреди. Пољопривредна производња се углавном заснива на земљиштима подложним испирању и ерозији, сиромашним у приступачним неопходним биљним асимилативима, а при појави суше, травне површине ових рејона дају врло слабе приносе. Резултат је оваквих природних услова несразмјера између извора зимске и лјетње хране, а то је главни разлог смањења бројног стања оваца у сушним годинама. Све то указује на не сасвим повољне услове за једно интензивније и продуктивније овчарство.

Општепривредни услови. Производња је у овчарству код нас заснована на застарјелој технологији. На таквој основи не може се ни рачунати на брзу промјну економике у овчарству. Међутим, извјесни општепривредни услови и на овом степену зоотехнике и организације овчарске производње могу примичетно утицати на унапређивање овчарства. На примјер, цијене вуни од 1955. до 1964. године остале су непромијењене док су цијене осталим производима од тада знатно порасле, тако је цијена вуни и кожи остала релативно ниска. У 1964. години формирале су се нешто повољније цијене за вуну. Међутим, новим поскупљењем робе у промету прописи ограничавају формирање цијена вуни у висини ранијих јер се постојеће гарантоване цијене односе на опрану вуну, те су практично ниже 35—40% од ранијих. Поред тога, прописане цијене вуни важе као највише продајне цијене откупних организација кад врше непосредну продају индустрији. Значи, при откупу од произвођача цијене су ниже од прописаних за висину марже. Понуда вуно је стога опала. Услиједили су нови прописи који откупним предузећима обезбјеђују негативну разлику у откупним и продајним цијенама. Компензација се врши на линији трговина — индустрија. Јасно је да произвођач нема интереса за овакву производњу. Истина, вуна је узгредан продукт при производњи меса и млијека, иначе би овакве цијене довеле ову производњу у питање. Пошто је производња вуно скупља од свих осталих текстилних влакана, вуна бољег квалитета стимулира се цијенама и премијама гдје год се жели да се она унаприједи. Како наша земља увози за текстилну индустрију знатне количине вуно, нормално би било одговарајућим зоотехничким мјерама поправити производна својства наших оваца ради побољшања производње и квалитета вуно. Таквим захватима не иду у прилог садашње цијене вуно а ни однос цијена мерино и домаћој вуно. Тај однос је код нас 1:1,4 а у Бугарској, која је у фази поправке производних својстава домаће овце, однос је цијена грубој према цијенама финој вуно 1:2,6. Вјероватно да не-

повољан однос између цијена грубој и финој вуни код нас ствара тренутне олакшице текстилној индустрији, мада се оваквим мјерама практично подсијеца грана на коју се добрим дијелом ослања наша текстилна индустрија.

Организационо-економски услови. Како је наведено, око 98,5% оваца налази се на приватном сектору. Карактеристична је уситњеност запата оваца по домаћинствима, као обиљежје екстензивног начина овчарења. То се види из следећих података:

Табела 6. — Газдинства према броју оваца

Свега	До 2 грла	3—4	5—6	7—10	11—20	21—50	51 и више грла
38.812	2.839	4.120	4.963	7.959	11.149	6.954	828
100,00%	7,31	10,61	12,78	20,50	28,72	17,91	2,17

Просјечно се, по газдинству које се бави овчарством држи 14 оваца. Начин њиховог искоришћавања (производња меса, млијека, вуне) мали број грла по домаћинству и систем овчарења у Црној Гори карактеристичан је за природну производњу. Међутим, како смо видјели, овчарски производи чине врло важан удио и у промету сточарских производа. Сарадњом са индивидуалним произвођачима може да се знатно више уради, нарочито на организацији това и откупа јагњади. Посљедњих година питање откупа и промета јагњади није ријешено. Знатно више јагњећег меса бољег квалитета може да се добије при истом броју грла ако би била сигурна реализација. Лани је остао непродат знатан број јагњади намијењених промету. Ове године је опет у питању продаја, нарочито јагњади нешто горег квалитета. Трговинска мрежа, расхладни и прерађивачки капацитети неспособни су да прихвате на вријеме сву јагњад за продају.

Питање здравља оваца један је од најтежих проблема. Паразитарна обољења јагњади врло су распрострањена. Штете од њих манифестују се у смањењу прихода од овчарства за око 25—30%. Према неким подацима, трошкови третирања противу паразита не прелазе ни 1% вриједности губитака изазваних овим болестима.

4. ЗАКЉУЧАК

1. Природни услови у Црној Гори намећу специфичну структуру искоришћавања пољопривредних површина, тако да знатан дио отпада на ливаде и пашњаке као базу за развој сточарства. Овчарство у таквом систему искоришћавања земљишта има улогу која се не може надомјестити другом врстом стоке;

2. Овчарство као грана сточарства, према природним и финансијским показатељима о удјелу у приходима од сточарства и заступљености по јединици капацитета, представља једну од најважнијих грана сточарства у нас;

3. На основу података о производним својствима наших оваца може се закључити да је ефикасније унапређивање производности грла при истом или нешто већем броју оваца него бројно повећавање ниско продуктивних грла;

4. Цијене овчарским производима, нарочито вуни, ниске су а стимулирање квалитета вуне које се манифестује у односу цијена вуни слабијег квалитета према оној бољег квалитета није адекватно;

5. Удио овчарства друштвеног сектора у Црној Гори у броју оваца и приходима незнатан је. Бројно стање оваца на друштвеном сектору опало је последњих година. Површине ливада и пашњака у друштвеној својини прилично су велике. С обзиром на специфичне организационо-економске услове, у односу на приватни сектор, и могућности за унапређивање овчарства на друштвеном сектору, ово би требало посебно анализирати са аспекта зоотехнике и економике, користећи се досадашњим искуствима радних организација које се баве овчарством, јер могућности за повећање броја оваца и унапређивање овчарске производње на друштвеном сектору постоје;

6. Сарадња са индивидуалним произвођачима у производњи и промету производа овчарства у нашим условима од посебног је значаја. Она може имати успјеха једино ако обезбјеђује сигурност у производњи и реализацији, а стимулирање квалитета производа преко цијена (квалитет вуне, товљене јагњади и сл.), треба да буде основ те сарадње, јер води усавршавању технолошких поступака (исхране, смјештја, здравствене заштите и сл.) без чега се не може замислити даље унапређивање овчарства.

Л И Т Е Р А Т У Р А:

1. Белић Ј.: Могућности и проблеми развоја сточарства, Београд, 1962
2. Видановић М.: Настале проблеме овчарства треба хитно рјешавати, „Сточарство“ 3—4, Загреб 1964.
3. Видановић М. и Караџић М.: Овчарство Бугарске, „Сточарство“ 1—2, Загреб 1965.
- Ђуровић В.: Испитавање млијечности и приноса вуне језеро-пивске овце и њених мелеза добијених укрштањем са сјеничком, „Наша пољопривреда и шумарство“ бр. 2, Титоград 1959.
5. Живковић Р.: Овчарска производња постала је проблем који треба рјешавати у оквирима природног развоја наше земље, „Сточарство“ 9—10, Загреб 1963.
6. Лалатовић П.: О млијечности језеро-пивске овце, „Сточарство“ бр. 7, Загреб 1954.
7. Лалатовић П.: Прилог упознавању домаће овце зване „Зетска жуја“, „Сточарство“ бр. 6, Загреб 1952.
8. Лалатовић П.: Прилог познавању васојевићке овце, „Сточарство“ 1—2 Загреб 1958.

9. Митић Н.: Основне смјернице развоја сточарске производње, „Сто-
чарство“ 1—2, Загреб 1965.
10. Николић Д.: Проблеми производње и прође овчјег млијека у по-
дручју Средоземља, „Сточарство“ 1—2, Загреб 1959.
11. Огњановић А.: Производња овчјег млијека у нашој земљи и њен
положај у свјетској производњи, „Сточарство“ 3—4, Загреб 1955.
12. Палиан Б.: Искоришћавање оваца, „Сточарство“ 1—2, Загреб 1959.